

KS. WOJCIECH NECEL SChr
Wydział Prawa Kanonicznego
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

KSZTAŁTOWANIE SIĘ I ROZWÓJ STRUKTUR POLSKOJĘZYCZNEGO DUSZPASTERSTWA W NIEMCZECH

Treść: Wprowadzenie. – 1. Początki duszpasterstwa polskojęzycznego w Niemczech. – 2. Organizacja duszpasterstwa polonijnego na terenie dzisiejszych Niemiec po 1918 roku. – 3. Odbudowa struktur polskojęzycznego duszpasterstwa w Niemczech po 1945 roku. – 4. Powstanie Polskiej Misji Katolickiej. – 5. Kształtowanie się współczesnych struktur. – Zakończenie.

Wprowadzenie

Duszpasterstwo polskojęzyczne na terenie dzisiejszych Niemiec zakorzenione jest w doświadczeniu komunii Kościołów partykularnych¹. Dynamizujące się kierunki zmian współczesnych ruchów migracyjnych między Polską i Niemcami powodują, że dla Konferencji Episkopatów obu krajów wciąż aktualne jest przesłanie soborowego Dekretu *Christus Dominus* o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele. Zobowiązuje ono krajowe Konferencje Episkopatów do ciągłego i starannego badania procesów migracji na swoim terenie, do współpracy oraz do poszukiwania adekwatnych struktur i metod duszpasterskich mających na celu sprostanie potrzebom duszpasterskim tak emigrujących jak i imigrujących².

¹ *Kodeks Prawa Kanonicznego* – 1983, kan. 368.

² SOBÓR WATYKAŃSKI II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, nr 18.

1. Początki duszpasterstwa polskojęzycznego w Niemczech

Przyczyny współczesnej emigracji z ludności polskiej do Niemiec były związane z sytuacją polityczną i gospodarczą w Europie. Regres gospodarczy, który dotknął ziemie polskie pod koniec XVIII wieku i toczące się wojny pociągnęły za sobą zniszczenia materialnie i zubożenie ludności, co ostatecznie skutkowało wędrowką ludności z ziem polskich do zachodnich sąsiadów. Pierwsze zorganizowane skupiska ludności polskiego pochodzenia na terenie Niemiec odnotowano w okolicach Drezna; tworzyli je ci, którzy wiązali swoje interesy ekonomiczne i polityczne z dynastią Sasów³. W tym czasie również w Berlinie znalazła się spora grupa emigrantów z Polski⁴. Znaczny napływ imigrantów polskiego pochodzenia do Niemiec nastąpił po 1870 roku, w dużej mierze spowodowany gwałtownym rozwojem przemysłu niemieckiego po zwycięskiej wojnie z Francją z 1870-1871 roku. Polacy docierali wówczas do Zagłębia Ruhry oraz innych okręgów i miast przemysłowych, między innymi w okolice Hanoweru, Hamburga i Bremy⁵. W trosce o tożsamość kulturowo-religijną w poszczególnych środowiskach przybyszów z ziem polskich zaczęły powstawać specjalne organizacje. W 1865 roku w Berlinie powstało Towarzystwo Polsko-Katolickie pw. Matki Boskiej Częstochowskiej, skupiające polskich rzemieślników. Honorowymi jego członkami byli między innymi poseł do parlamentu niemieckiego książę Ferdynand Radziwiłł oraz Franciszek Chłapowski⁶. Organizowanie się polskich środowisk nie bardzo podobało się

³ Z. T. KLIMASZEWSKI, *Emigracja polska w Niemczech*, Białystok 2007, s. 33; J. KOZŁOWSKI, *Emigracja okresu schyłkowego Rzeczypospolitej*, w: *Emigracja z ziem polskich w czasach nowożytnych i najnowszych (XVIII-XX w.)* (red. A. Pilich), Warszawa 1984, s. 23 nn.

⁴ J. KOZŁOWSKI, dz. cyt., s. 224.

⁵ Por. A. KOSECKI, *Procesy migracyjne i społeczności polonijne. Problematyka metodologiczno-historiograficzna*, Lublin-Pułtusk 2003, s. 15; K. MURZYŃKOWSKA, *Polskie wychodźstwo zarobkowe w Zagłębiu Ruhry w latach 1880-1914*, Wrocław 1972, s. 12 nn.

⁶ J. KOZŁOWSKI, *Rozwój organizacji społeczno-narodowych wychodźstwa polskiego w Niemczech w latach 1870-1941*, Wrocław 1987, s. 46-48.

niemieckim władzom, które bacznie przyglądały się skupiskom polonijnych z zamiarem szybkiej asymilacji przybyłych⁷.

W troskę o pielęgnowanie narodowo-katolickiego charakteru środowisk emigracyjnych Polaków w Niemczech włączyli się polscy duchowni, którzy w tym okresie spełniali posługę duszpasterską w ramach ówczesnych struktur terytorialnych Kościoła⁸. W sposób naturalny opiekowali się oni również organizacjami polonijnymi, wspierali ich rozwój i ukierunkowywali działalność, stając się często ich liderami⁹.

W okresie Kulturkampfu nie do pomyslenia było prowadzenie systematycznego duszpasterstwa polskojęzycznego. Jednak w trosce o dobro duchowe polskich katolików oraz z obawy, by nie przechodzili oni na protestantyzm niektórzy biskupi niemieccy dostrzegali potrzebę posługiwania się językiem polskim podczas wygłaszania niedzielnych kazań lub podczas spowiedzi, w czasie nabożeństwa i nauki religii. Dlatego też zabiegali, by posługę wśród polskich imigrantów spełniali księża polscy przebywający na studiach lub z okolicznych parafii polskich¹⁰. Zdarzało się, że razem z polskimi imigrantami przybywali ich duszpasterze. Udawało się wówczas tworzyć przynajmniej na jakiś czas specjalne miejsca kultu. Jednak władze państwowe nie pozwalały na zaangażowanie w którejkolwiek parafii przez dłuższy okres czasu księdza pochodzenia polskiego. Z pomocą i inicjatywą przychodzili duszpasterze niemieccy. W parafii p.w. św. Piusa w berlińskiej dzielnicy Friedrichshain, której proboszczem był ks. Franz Enn, wprowadzono w każdą niedzielę i święto Mszę św. z kazaniem i śpiewem w języku polskim. Sam proboszcz podjął się próby integracji berlińskiej Polonii. Swoją działalnością naraził się władzom pruskim i na ich żądanie abp J. Dinder przeniósł go na inną placówkę duszpasterską. Jednak wprowadzony przez niego styl

⁷ S. BOBER, *Duszpasterstwo polskie w Niemczech*, w: *Duszpasterstwo polskojęzyczne w Niemczech 1945-2005* (red. S. Bober, S. Budyn), Lublin–Hannover 2006, s. 25.

⁸ Należy tu wymienić ks. Józefa Szołowskiego i ks. Franciszka Lissa, którzy w latach 1885-1889 pełnili posługę duszpasterską w zagłębiu Ruhry; por. J. KOZŁOWSKI, *Polacy w Niemczech ...*, s. 228.

⁹ J. KOZŁOWSKI, dz. cyt., s. 228.

¹⁰ *Księga jubileuszowa duszpasterstwa polskiego w Niemczech* (red. F. MROWIEC), Würzburg 1995, s. 22.

duszpasterzowania został podtrzymany przez jego następców i stał się wzorcowy dla innych parafii rzymsko-katolickich Berlina¹¹.

Dla Polaków podejmujących pracę w zakładach Zagłębia Ruhry miasto Bochum stanowiło centrum życia kulturalnego i religijnego. Powstawały tam organizacje polonijne, które śpieszyły z pomocą nowo przybyłym, głównym ich celem było podtrzymywanie znajomości języka polskiego, polskiej tradycji i wiary katolickiej¹². W tym okresie, za zgodą biskupów ordynariuszy z Münster i z Paderborn, księży polskiego pochodzenia zaczęli wśród swoich rodaków prowadzić duszpasterstwo objazdowe¹³. Pierwszym z księży pełniących taką funkcję był ks. Antoni Kotecki, skierowany do tego typu pracy apostołskiej w 1872 roku na prośbę zarządu jednej z kopalni węgla kamiennego w Bottrop. Jednak ze względu na nasilający się Kulturkampf musiał zaniechać tego typu działalności. W 1885 roku do Zagłębia Ruhry przybył ks. Józef Szołowski, kapłan diecezji chełmińskiej. Otrzymał on nominację na wikariusza parafialnego parafii p.w. św. Piotra w Bochum, z przeznaczeniem spełniania posługi dla wiernych polskiego pochodzenia w granicach diecezji Paderborn. Zamieszkał on w Bochum w opuszczonym w wyniku Kulturkampfu klasztorze redemptorystów. W oparciu o przyklasztorny kościół p.w. Matki Bożej Nieustającej Pomocy otworzył ośrodek duszpasterski dla Polaków i zgodnie z otrzymanym dekretem swoją posługą obejmował również inne skupiska polonijne diecezji Paderborn oraz diecezji kolońskiej i monasterskiej¹⁴. W jego działalności ważną rolę spełniały zakładane przez niego samego polonijne organizacje katolickie, których prezesami mianował proboszczów miejscowych parafii¹⁵. Jego następcą, ks. Franciszek Liss, przybyły do Bochum w 1890 roku, swoją posługą objął również diasporę polską

¹¹ B. KOŁODZIEJ, *Opieka duszpasterska nad wychodźcami polskimi do roku 1939*, Poznań 2003, s. 60-61.

¹² J. KOZŁOWSKI, *Rozwój organizacji społeczno-narodowych ...*, s. 85.

¹³ B. KOŁODZIEJ, dz. cyt., s. 61.

¹⁴ J. KOZŁOWSKI, dz. cyt., s. 84-85.

¹⁵ A. NADOLNY, *Duchowni jako przywódcy grupy etnicznej na przykładzie działalności księdza Franciszka Lissa w zagłębiu Ruhry w latach 1890-1894*, Studia Polonijne 5(1983), s. 132.

w Dortmundzie i Gelsenkirchen. Żeby dotrzeć do Polaków rozsianych w okolicy zaczął wydawać pierwsze polskie pismo w Zagłębiu Ruhry pt. „Wiarus Polski”, a następnie pod jego redakcją zaczął ukazywać się „Posłaniec Katolicki”, zawierający w języku polskim tekst niedzielnej Ewangelii i oparte na niej niedzielne kazanie, artykuły religijne oraz kronikę kościelną. Celem wydawanych czasopism było budzenie i podtrzymywanie wśród Polonii świadomości narodowej, przezwyciężanie poczucia niższości wobec Niemców, pogłębianie wiary oraz znajomość rodzimych tradycji¹⁶.

Nakreślona panorama pracy duszpasterskiej i naszkicowane kruche struktury duszpasterstwa polskojęzycznego w Niemczech przed wybuchem I wojny światowej wskazują, że niemiecka Polonia nie miała wiele możliwości korzystania z posługi rodzimych duszpasterzy. Głównymi przyczynami takiego stanu był brak księży i nieprzychylnie stanowisko władz wobec organizacji polskojęzycznego duszpasterstwa. W tym okresie zaczęła się jednak swoista walka o polskojęzycznego duszpasterza. Środowiska imigracyjne z Niemiec wysyłają delegacje do biskupów polskich diecezji, a kancelarie biskupie zasypywane są listami - prośbami o rodzimego duszpasterza. Jednocześnie stopniowo przybywa niemieckich duszpasterzy posługujących się językiem polskim. W 1913 roku w zagłębiu Ruhry w polskim duszpasterstwie pracowało 75 kapłanów pochodzenia niemieckiego znających język polski, a w 24 parafiach odprawiano niedzielne Eucharystie z kazaniem w języku polskim¹⁷. Budowanie struktury duszpasterstwa polskojęzycznego na terenie Niemiec przebiegało według schematu: środowisko polonijne zauważało swoją obecność na danym terenie i powoływało organizacje o charakterze narodowo – katolickim, które podejmowały starania o możliwie stałą i regularną opiekę duszpasterską z kazaniem i nauką religii w języku polskim, prowadzoną jeśli nie przez duszpasterza rodzimego pochodzenia, to przez niemieckiego posługującego się językiem polskim¹⁸.

¹⁶ Por. S. BOBER, dz. cyt., s. 32; J. WIECZOREK, *Polska Misja Katolicka – Bochum*, w: *Duszpasterstwo polskojęzyczne w Niemczech 1945-2005* dz. cyt. s. 114.

¹⁷ J. KOZŁOWSKI, dz. cyt., s. 62-68.

¹⁸ Por. S. BOBER, dz. cyt., s. 33.

2. Organizacja duszpasterstwa polonijnego na terenie dzisiejszych Niemiec po 1918 roku

Po zakończeniu działań wojennych na frontach I wojny światowej, po zwycięskim Powstaniu Wielkopolskim i po plebiscycie na Górnym Śląsku, niepodległa Polska odzyskała część ziem zabranych przez zaborców. Poza państwem polskim pozostała część Wielkopolski, Górnego Śląska, Pomorza, oraz Warmii i Mazur, a więc tereny zamieszkałe również przez ludność polskiego pochodzenia. W Zagłębiu Ruhry pozostało jeszcze około 200 tys. Polaków. Dla nich wszystkich powstał w 1922 roku Związek Polaków w Niemczech, który miał na celu „zdobycie dla ludności polskiej w Niemczech pełnych praw mniejszości narodowych i obronę jej interesów ogólnych we wszystkich dziedzinach życia społecznego”¹⁹. Członkiem Związku Polaków mógł zostać „każdy Polak lub Polka o nieposzlakowanej przeszłości narodowej, liczący najmniej 18 lat i będący obywatelem państwa niemieckiego”²⁰.

Działacze polonijni uświadomili sobie zasadę, że wierność narodowa Polaków w Niemczech winna być połączona z katolicyzmem i patriotyzmem. Pomocą w realizacji tak zakreślonego programu miały być między innymi pielgrzymki do sanktuariów, np. na Jasną Górę do Częstochowy i do Rzymu. W tym okresie potrzeba prowadzenia regularnego polskiego duszpasterstwa polskojęzycznego była ogromna. Tym większa, że niemieccy księża znający język polski zaczęli wycofywać się z tej formy działalności a wbrew prognozom, nie wszyscy Polacy opuścili po I wojnie światowej teren Niemiec, wyjeżdżając do odrodzonej Polski czy Francji bądź do USA lub Kanady. Pozostający Polacy poddawani byli silnym procesom asymilacyjnym. Władze niemieckie naciskały na likwidację nabożeństw z kazaniem w języku polskim, zaprzestanie nauki religii w języku polskim czy wreszcie tłumaczenia kazań na język polski w czasie trwania nabożeństw²¹. Bezsilne okazały się apelacje wysyłane do ordynariusza wrocławskiego

¹⁹ Statut Związku Polaków w Niemczech, art. 1.

²⁰ Tamże, art. 2. Por. S. PIKULSKI, *Działalność organizacyjna na przykładzie Związku Polaków w Niemczech*, Studia Polonijne 5(1982), s. 305.

²¹ *Losy Polonii w Berlinie*, Warszawa 2012, s. 6-9.

bpa Adolfa Bertrama czy do kard. Augusta Hlonda, prymasa Polski, arcybiskupa Gniezna i Poznania. Związek Polaków w Niemczech w 1929 roku opracował „Memoriał dotyczący spraw kościelnych polskiej mniejszości narodowej w Niemczech”. Zawierał on dokumenty świadczące o dyskryminacji Polaków na terenie Niemiec i o ograniczaniu ich życia religijnego. Adresatami memorandum byli nuncjusz apostolski w Niemczech i ordynariusz wrocławski²².

Celem zbadania sytuacji religijnej Polaków w Niemczech kard. A. Hlond wysłał ks. Stanisława Lisona i ks. Tadeusza Nowakowskiego do diecezji Hildesheim. Zwizytowali oni około 20 polskojęzycznych ośrodków duszpasterskich. Raport ich nie tylko ukazał sytuację społeczną i materialną Polaków, ale również ich sytuację religijną i duszpasterską. Z raportu wynika, że miejscowy biskup ordynariusz był przychylny duszpasterstwu Polaków, w każdym jednak przypadku wymagana była zgoda miejscowego proboszcza na wyznaczenie miejsca i godziny, o której może być sprawowana posługa w języku polskim. Dlatego też spotkania odbywały się w sobotę wieczorem lub w niedzielę we wczesnych godzinach. Celem usprawnienia polskojęzycznej posługi duszpasterskiej biskup ordynariusz i poszczególni proboszczowie domagali się informacji o miejscach pobytu polskich robotników. Czasami podkreślali potrzebę stałego roboczego kontaktu duszpasterzy Polaków z miejscowymi księżmi oraz z biskupem ordynariuszem. Również raporty o sytuacji Polaków w Niemczech sporządzane przez przedstawicieli władz Polski stwierdzały niedostatek duszpasterzy z Polski w środowiskach Polaków w Niemczech oraz nisko oceniały posługę sprawowaną przez duszpasterzy niemieckich. Duszpasterstwo polskojęzyczne oprócz niedostatku duszpasterzy z Polski w dalszym ciągu nie miało charakteru stałego; było ono raczej objazdowe²³ lub sezonowe²⁴. Mimo pomocy finansowej ze strony czynników kościelnych i państwowych było niedofinansowane, a działalność tak duszpasterzy jak i organizacji narodowo-patriotycznych napotykała na wielkie trudności materialne.

²² Por. B. KOŁODZIEJ, dz. cyt., s. 245-247.

²³ Zob. przypis 58 w opracowaniu B. KOŁODZIEJA, *Opieka duszpasterska ...*, s. 37.

²⁴ S. BOBER, dz. cyt., s. 38-39.

Po dojściu Hitlera do władzy księża polscy za swoją działalność religijno-patriotyczną byli wydalani z Niemiec. Drastycznie ograniczono liczbę nabożeństw dla Polaków w Niemczech. Taki stan rzeczy powodował, że jeszcze przed wybuchem II wojny światowej oraz w czasie jej trwania działalność duszpasterska na rzecz Polaków w Niemczech „musiała zejść do podziemia”²⁵.

3. Budowanie struktur polskojęzycznego duszpasterstwa w Niemczech po 1945 roku

Duszpasterstwo Polaków w okresie II wojny światowej to pełna poświęcenia posługa polskich księży wśród rodaków w Niemczech. Pomimo piętrzących się trudności, duszpasterze starali się utrzymywać kontakt ze swoimi biskupami i apostołować z zachowaniem jurysdykcji²⁶. W chwili zakończenia działań II wojny światowej na terenie Niemiec znajdowało się około 1,9 – 2 mln. Polskich obywateli, w tym 0,7 mln. w strefie radzieckiej²⁷. Byli to przede wszystkim robotnicy przymusowi, więźniowie byłych obozów koncentracyjnych, jeńcy wojenni, osoby wywiezione z Polski w celach germanizacji oraz kolaboranci, zbiegli z Polski do Niemiec przed zbliżającym się wschodnim frontem. Wszyscy z wyjątkiem kolaborantów zostali zakwalifikowani jako tzw. dipipi (*Displaced Personel*)²⁸.

²⁵ *Księga jubileuszowa ...*, s. 24.

²⁶ Por. Cz. KAMIŃSKI, *Działalność Towarzystwa Chrystusowego wśród Polonii Zagranicznej*, w: *Działalność męskich zgromadzeń zakonnych wśród Polonii* (red. J. Bakalarz), Lublin 1982, s. 60-61; K. KOSICKI, *Przebyśki duszpasterstwa wśród Polaków w Niemczech w czasie II wojny światowej*, *Duszpasterz Polski Zagranicą* 42(1991) z. 4, s. 551-552; J. ŚLIWAŃSKI, *Z dziejów duszpasterstwa polskiego w Niemczech Zachodnich (1891-1991)*, *Duszpasterz Polski Zagranicą* 42(1991) z. 23, s. 386; Z. ZIELIŃSKI, *Niemcy i katolicyzm polski w czasie II wojny światowej*, w: *Polacy – Niemcy. Przyszłość – teraźniejszość – przeszłość* (red. Z. Zieliński), Katowice 1993, s. 34-37.

²⁷ Podane liczby w strefie zachodniej nie obejmują wywiezionych z Polski w celach germanizacji, byłych żołnierzy Wehrmachtu zwerbowanych siłą ze Śląska i z Okręgu Gdańska i Prus Zachodnich.

²⁸ Jako osoby cywilne, które na skutek działań wojennych znalazły się poza krajem i nie są w stanie bez specjalnej pomocy do niego wrócić. Por. A. NADOLNY, *Opieka duszpasterska i charytatywna nad polskimi sierotami i dziećmi samotnymi w Niemczech zachodnich po II wojnie światowej*, *Collectanea Theologica* 50(1980), s. 168-179.

W pierwszym okresie powojennym ludność polska przebywająca na terenie Niemiec gromadzona była w obozach, gdzie oczekiwała na powrót do Polski bądź na dalszą emigrację. W 1945 roku na terenie Niemiec było ponad tysiąc takich obozów. Ich liczba z biegiem lat zmniejszała się, w 1947 roku było ich już tylko 344. Większość z nich tworzona była w opuszczonych koszarach, w budynkach szkolnych i w magazynach. W obozach tych brakowało wykwalifikowanej kadry lekarskiej, miały niski poziom higieny, zaopatrzenie w odzież było niewystarczające, zgromadzeni byli niedożywieni. Dochodziło do wielu wykroczeń. W trosce o poprawę stanu życia w obozie wielką rolę odegrali księża, z których wielu wyszło z obozu koncentracyjnego w Dachau²⁹.

Do momentu powołania i zorganizowania ordynariatu dla Polaków w Niemczech, jako diecezji personalnej dla Polaków, praca duszpasterska na rzecz Polaków była spontaniczna. W roku 1944 Pius XII mianował ordynariusza polowego Wojska Polskiego Józefa Gawlinę opiekunem polskiej emigracji, a rok później ordynariuszem dla Polaków w Niemczech³⁰. Obszar jego działania obejmował zachodnie strefy okupacyjne. Na początku czerwca 1945 roku biskup ordynariusz J. Gawlina udzielił wszystkim księżom polskim na terenie Niemiec zachodnich jurysdykcji oraz mianował tzw. kapelanów kontraktowych³¹. Nawiązał kontakt z niemieckimi biskupami uwrażliwiając ich na sprawę duszpasterskiego położenia Polaków w Niemczech. Ważnym zadaniem jego pasterskiej posługi było wizytowanie obozów dla Polaków, zaspakajanie potrzeb duszpasterskich poprzez przysyłanie i przesuwanie duszpasterzy oraz troska o stan moralny w obozach, w tym również poprzez organizowanie szkolnictwa. Istotnym źródłem informacji o sytuacji Polaków w Niemczech były składane mu przez polskich duszpasterzy sprawozdania, zawierające między innymi: listy miejscowości, w których w minionym okresie sprawowana była posłu-

²⁹ Por. J. OKOS, *Moje wspomnienia*, w: *Rozbudzić wiarę ojców dz. cyt.*, s. 105-126.

³⁰ J. BAKALARZ, *Arcybiskup Józef Gawlina*, *Studia Polonijne* 5(1983), s. 103-126.

³¹ Kapelani ci, jako wojskowi w randze kapitana, pracowali przede wszystkim w Kompaniach Wartowniczych i Kompaniach Pracy. Ich zadania regulował „Regulamin wewnętrzny” wydany przez Główną Kwaterę Armii Amerykańskiej. Por. K. KOSICKI, *Duszpasterstwo wśród Polaków w Niemczech w latach 1945-1950*, Lublin 1993, s. 61-65.

ga duszpasterska w języku polskim, wykaz nabożeństw odprawionych w poszczególnych ośrodkach, informacje o działających szkołach dla Polaków, opis działalności organizacji katolickich i polonijnych³². Bp. J. Gawlina najpierw przez ks. Franciszka Jedwabskiego, a od 1946 roku przez swojego wikariusza generalnego, ks. Edwarda Lubowieckiego, rozpoczął we Frankfurcie nad Menem organizowanie specjalnej kurii³³. Po śmierci abpa J. Gawliny (+21.09.1964) ks. E. Lubowiecki został mianowany przez Stolicę Apostolską ordynariuszem dla Polaków w Niemczech Zachodnich³⁴.

Wizytacje, które nowy ordynariusz podjął po swoim poprzedniku, zostały wzmocnione sprawozdaniami duszpasterskimi sporządzanymi w każdym z ośrodków w regularnych comiesięcznych odstępach. W sprawozdaniach tych duszpasterze mieli między innymi zwracać uwagę na dokładną liczbę Polaków na terenie ośrodka duszpasterskiego, wskazywać napotkane trudności w sprawowaniu swojej posługi oraz opisywać warunki mieszkaniowe podopiecznych³⁵.

Stosunek władz obozowych do prowadzonego duszpasterstwa był raczej obojętny. Podejście takie utrudniało prace duszpasterzy wśród dipisów i było powodem niepodejmowania wielu słusznych decyzji czy inicjatyw. Brakowało sprzętu liturgicznego oraz modlitewników i innych pomocy do ożywienia modlitwy i prowadzenia katechezy. Jak wynika ze składanych sprawozdań, kaplice w których sprawowano posługę miały raczej charakter tymczasowy, a pomieszczenia często przybierały funkcję kaplicy tylko na czas sprawowania Mszy św. lub innego nabożeństwa. Posługa kapłanów obejmowała nie tylko regularną katechezę, ale przygotowanie dorosłych do przyjęcia chrztu, do spowiedzi i Pierwszej Komunii św., do sakramentu małżeństwa i namaszczenia chorych. Prowadzone były rekolekcje i organizowano spotkania biblijne. Integrującym elementem duszpasterstwa były pielgrzymki do okolicznych sanktuariów. Dla duszpasterstwa obozowego ważna była

³² Tamże, s. 108-122.

³³ F. OKROY, *Chrystusowcy w Niemczech*, w: *Rozbudzić wiarę ojców dz. cyt.*, s. 50.

³⁴ Tamże.

³⁵ Sprawozdania te znajdują się w Archiwum Rektoratu Polskiej Misji w Hanowerze.

kołęda, która pozwalała duszpasterzom spotykać się z wiernymi, zapoznawać się z poziomem życia religijnego i bezpośrednio z ich sytuacją socjalną. Ze względu na szerzący się analfabetyzm w oparciu o struktury duszpasterskie organizowano ośrodki oświatowe, których jesienią 1945 roku było około 1280. W kurii duszpasterstwa Polaków w Niemczech do 1950 roku działał specjalny Inspektorat Nauki Religii, dbający również o naukę języka polskiego i innych przedmiotów. W prowadzonych szkołach często jedynym nauczycielem, i to kilku przedmiotów, był sam duszpasterz. Obok szkół działały biblioteki i czytelnie. Specjalną troską duszpasterską otoczeni byli aresztowani i uwięzieni Polacy. Z wielkim rozmachem zorganizowano *Caritas* obozowy, obejmujący swoją pomocą chorych, inwalidów, będących w depresji, porzucone dzieci. Duszpasterze, którzy sami często po przebytych obozie, potrzebowali pomocy lekarskiej, organizowali ją dla potrzebujących oraz otaczali ich konieczną opieką duszpasterską.

Niechęć do pracy, rozwiązłość obyczajowa i alkoholizm to główne etyczno-moralne problemy obozowiczów. Powodowały one demoralizację dipisów. Organizowane duszpasterstwo miało temu w jakiś sposób zapobiegać. „Dlatego tak ważne było organizowanie przez księży różnych form duszpasterstwa, mających choćby nawet w niewielkim stopniu ratować tych, których wojna tak bardzo doświadczyła”³⁶. „Ordynariat dla Polaków, mimo swego przejściowego charakteru istniał trzydzieści z górą lat (do 1975 roku). Był konieczny w tym czasie, mimo niezadowolenia ze strony lokalnego episkopatu, przyczynił się ogromnie do sprawnego i owocnego duszpasterstwa wśród rodaków”³⁷.

4. Powstanie Polskiej Misji Katolickiej

Po śmierci ks. E. Lubowieckiego (†12.12.1975) duszpasterstwo polskie w Niemczech zreorganizowano według wskazań Soboru Watykańskiego II, ujętych w motu proprio Pawła VI *Pastoralis migratorum cura* z 15.08.1969 roku³⁸ oraz w instrukcji Kongregacji Biskupów

³⁶ S. BOBER, dz. cyt., s. 53.

³⁷ G. OKROY, dz. cyt., s. 50.

³⁸ PAWEŁ VI, Motu proprio *Pastoralis migratorum cura*, *Studia Polonijne* 4(1981),

De pastorali migratorum cura z 22.08.1969 roku³⁹. Przy Wydziale Duszpasterskim Konferencji Biskupów Niemiec Zachodnich powołano Referat dla Duszpasterstwa dla Obcokrajowców⁴⁰. Duszpasterstwo polskojęzyczne pod nazwą „Polska Misja Katolicka” zostało poddane jurysdykcji terytorialnej biskupów niemieckich. Zgodnie z prawem, do Konferencji Episkopatu Niemiec Zachodnich należało mianowanie delegata dla kapelanów/misjonarzy polskojęzycznych środowisk w Niemczech Zachodnich, tradycyjnie zwanego rektorem Polskiej Misji Katolickiej⁴¹. Nie posiadał on jednak żadnej władzy jurysdykcyjnej, jak jego poprzednicy⁴². Jego zadanie polegało na koordynowaniu działalności duszpasterskiej kapelanów/misjonarzy skupisk polonijnych oraz utrzymywanie stosunków z Konferencją Episkopatu Niemiec i Konferencją Episkopatu Polski a także z poszczególnymi ordynariuszami tak w RFN jak i w Polsce. Swoją posługę wykonywał głównie poprzez wizytowanie polskojęzycznych ośrodków duszpasterskich⁴³. Pierwszym delegatem kapelanów/duszpasterzy Polaków w Niemczech był ks. prałat S. Leciejewski, mianowany przez przewodniczącego Konferencji Biskupów Niemiec kard. Juliusa Döpfera. Staraniem ks. S. Leciejewskiego Centralę Duszpasterstwa Polskojęzycznego w Niemczech (kurię dotychczasowego ordynariatu) przeniesiono z Frankfurtu n. Menem do Freisinga k. Monachium. W 1976 roku przeprowadzono reorganizację dotychczasowych struktur i dokonano podziału na trzy dekanaty. Oprócz nich jeszcze działał Dekanat Kompanii Wartowniczej przy Armii Amerykańskiej z siedzibą w Mennheim⁴⁴.

s. 59-60.

³⁹ KONGREGACJA BISKUPÓW, Instrukcja *De pastorali migratorum cura* (dalej DPMC), Studia Polonijne 4(1981), s. 61-86.

⁴⁰ Duszpasterstwo polskojęzyczne na terenie Niemiec Wschodnich i NRD organizowane było według innych zasad. Zob. J. PAWLIK, *Opieka duszpasterska nad pracownikami kontraktowymi w NRD*, w: Duszpasterstwo polskojęzyczne w Niemczech 1945-2005 dz. cyt., s. 59-70.

⁴¹ DPMC 44.

⁴² Tamże, art. 45.

⁴³ Tamże, art. 46-51.

⁴⁴ Zob. *Schematyzm Polskiej Misji Katolickiej w Republice Federalnej Niemiec*, Würzburg 1994, s. 7.

W 1986 roku delegatem duszpasterzy polskich w Niemczech, czyli Rektorem Polskiej Misji Katolickiej, został ks. dr Franciszek Mrowiec. Wówczas to siedzibę Centrali przeniesiono do Würzburga, co miało ułatwić tak duszpasterzom jak i Polakom mieszkającym w Niemczech kontakt z Rektorem oraz „rozwinąć i ubogacić” jego działalność duszpasterską⁴⁵.

Według *Schematyzmu Polskiej Misji Katolickiej w Republice Federalnej Niemiec* z 1990 roku na terenie RFN było 48 samodzielnie istniejących ośrodków duszpasterskich, w tym 44 jako Kanoniczne misje *cum cura animarum*. Kapelanom misji przysługiwał tytuł proboszcza. Posługa duszpasterska sprawowana była regularnie w ponad 208 miejscowościach na terenie RFN, z tym, że w aglomeracjach miejskich często w dwóch lub więcej punktach. W duszpasterstwie polskojęzycznym etatowo zatrudnionych było 71 diecezjalnych i zakonnych duszpasterzy, wspieranych przez 5 księży z Centrum Ruchu „Światło-Życie” w Calsbergu oraz 11 księży emerytów.

W 1990 roku dokonano się zjednoczenie obu państw niemieckich, a stosunki polsko-niemieckie na mocy traktatów polsko-niemieckich z 14.11.1990 roku o potwierdzeniu istniejących granic i z 17.06.1991 roku o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy zostały oparte na zasadzie równości, dobrosąsiedzkiej współpracy i przyjaźni. W nowopowstałej sytuacji działalność duszpasterską Polskiej Misji Duszpasterskiej poszerzono na tereny byłej NRD. Spełniając postulat Kościołów lokalnych zniesiono dotychczasowe dekanaty, a teren objęty działalnością Misji podzielono na 5 okręgów duszpasterskich⁴⁶. Emigracja solidarnościowa w znacznym stopniu ożywiła istniejące dotąd ośrodki i spowodowała powołanie nowych, również jako misje *missio cum cura animarum* lub samodzielne wikariaty. Wiele z istniejących ośrodków poszerzono o nowe punkty posługi duszpasterskiej. Z woli biskupów niemieckich w poszczególnych ośrodkach powołano rady duszpasterskie oraz rozbudowano służbę liturgiczną. Powstały nowe chóry parafialne i przykościelne młodzieżowe zespoły muzyczne. Rozbudowano i ożywiono katechizację, w tym szczególnie dzieci przygo-

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Zob. *Schematyzm ...*, s. 47-112.

towujących się do I Komunii świętej, młodzieży do bierzmowania oraz przygotowujących się do zawarcia małżeństwa.

Zachodzące zmiany społeczno-polityczne w ostatniej dekadzie XX wieku były niewątpliwie istotnym elementem, który wpłynął na konieczność wypracowania nowych zasad dla duszpasterstwa polskojęzycznego w Niemczech. Reguły te zostały opublikowane we *Wskazaniach dla duszpasterstwa polskojęzycznego w Niemczech* z dnia 17 września 2001 roku, wypracowanych wspólnie przez Konferencję Episkopatu Niemiec i Konferencję Episkopatu Polski⁴⁷.

W 2002 roku, rektorem Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech zostaje mianowany ks. prałat Stanisław Budyn, który od 1982 roku kierował polskojęzycznym ośrodkiem duszpasterskim w Hanowerze. Zachowując obowiązki proboszcza misji dołączył obowiązki rektora, zwanego według instrukcji Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących *Erga migrantes caritas Christi* z maja 2004 roku⁴⁸ koordynatorem krajowym kapelanów/misjonarzy duszpasterzy Polaków w Niemczech⁴⁹.

5. Kształtowanie się współczesnych struktur

Wskazania dla duszpasterstwa polskojęzycznego w Niemczech z 17 września 2001 roku, instrukcja Konferencji Episkopatu Niemiec *Eine Kirche in vielen Sprachen und Völkern. Leitlinien für die Seelsorge an Katholiken anderer Mutterssprache* z 13 maja 2003 roku⁵⁰ oraz instrukcja Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących *Erga migrantes caritas Christi* wraz z Kodeksem Prawa Ka-

⁴⁷ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, KONFERENCJA EPISKOPATU NIEMIEC, *Wskazania dla duszpasterstwa polskojęzycznego w Niemczech*, Biuletyn Stowarzyszenia Wspólnota Polska R. 2001 nr 109, s. 17-19; W. NECEL, *Nowe uregulowania w polskojęzycznym duszpasterstwie w Niemczech*, Prawo Kanoniczne 47(2004), s. 111-127.

⁴⁸ PAPIESKA RADA DS. DUSZPASTERSTWA MIGRANTÓW I PODRÓŻUJĄCYCH, Instrukcja *Erga migrantes caritas Christi*, n. 73-74; art. 11.

⁴⁹ Por. W. NECEL, *Prawo migranta do specjalnego duszpasterstwa*, Warszawa 2012, s. 179-181.

⁵⁰ SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ, *Eine Kirche in vielen Sprachen und Völkern. Leitlinien für die Seelsorge an Katholiken anderer Mutterssprache*, Bonn 2003.

nonicznego z 1983 roku stanowią kanoniczno-pastoralne fundamenty posługi polskojęzycznej na terenie Konferencji Episkopatu Niemiec⁵¹.

Przywołane dokumenty podkreślają możliwość i konieczność równoległego stosowania w organizacji duszpasterstwa kryterium personalnego, opartego między innymi o język, narodowość lub obrządek. W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera zasada pomocniczości i zasada uzupełniania, regulująca wieloaspektowe relacje między terytorialną parafią w Niemczech a personalnymi strukturami polskojęzycznego duszpasterstwa na tym terenie. Z przywołanych dokumentów wynika, że wszelka koegzystencja między strukturami duszpasterskimi terytorialnymi w Kościele niemieckim a strukturami duszpasterstwa polskojęzycznego w Niemczech nie może mieć charakteru konkurencyjności lub rywalizacji.

Wskazane dokumenty podkreślają wielopokoleniowy i otwarty charakter ośrodków duszpasterstwa migrantów. W ten sposób cel duszpasterstwa polskojęzycznego w Niemczech nabiera bardziej eklezjalnego charakteru. Omawiane dokumenty stwierdzają, że proces integracji kościelnej polskiego imigranta w Niemczech jest procesem wielopokoleniowym, co w samym duszpasterstwie znajduje konkretne implikacje choćby poprzez używany język. Rodząca się współcześnie sytuacja powoli wymagać będzie dwujęzyczności katechezy i niedzielnej homilii, co w istotny sposób może zachęcić wiernych imigrantów w drugim i kolejnych pokoleniach do udziału w nabożeństwach organizowanych w polskojęzycznych ośrodkach duszpasterskich oraz do ożywienia duszpasterstwa małżeństw mieszanych polsko – niemieckich. Dwujęzyczność staje się również konieczna do dostosowanego do słuchaczy głoszenia prawd wiary na katechezie dla dzieci, młodzieży i przygotowującym się do małżeństwa oraz w innych akcjach pastoralnych, np. do zrozumienia konferencji przed chrztem dziecka.

⁵¹ Por. W. NECEL, *Nowe regulacje obcojęzycznego duszpasterstwa w Niemczech według instrukcji „Eine Kirche in vielen Sprachen und Völkern. Leitlinien für die Seelsorge an Katholiken anderer Muttersprache”*, w: *Śladami współczesnego migranta w Niemczech* (red. W. Necel, S. Ochalski), Pelplin 2005, s. 51-68.

Zakończenie

Studium na temat struktur polskojęzycznego duszpasterstwa w Niemczech jest jednocześnie refleksją na temat przyszłości i charakteru tej formy apostołatu. Rys historyczny polskojęzycznej posługi wprowadza nie tylko w dzieje tej formy działalności, ale pozwala rozumieć stan aktualny w oparciu o regulacje prawa kanonicznego oraz proponuje rozwiązywanie aktualnych problemów.

Formation of the Polish Pastoral Care structures within the borders of contemporary Germany

Based on the migration of the people of the Polish origin to Germany author presents origin and development of the structures of the Polish Pastoral Care in Germany. Proposed study in the view of the author is necessary to understand nowadays character of the apostolate for Poles in Germany, which base in its structures on recommendations contained in the instruction *Erga migrantes caritas Christi*.

SŁOWA KLUCZOWE: emigracja, duszpasterstwo polonijne, Polonia, Kościół partykularny, kapelan migrantów, rektor kościoła, ludzie w drodze

KEY WORDS: migration, Polish Pastoral, Polish people, particular Churches, chaplains to migrants, rectors of churches, people on the move